

КРЕМЕНЕЦЬ У ВЕРЕСНІ 1939 РОКУ: ПЕРШИЙ УДАР ДРУГОЇ СВІТОВОЇ

(Закінчення. Початок на стор. 18-19)

Наприклад, 17 вересня кілька моторизованих зенітних батарей, що виїхали з Кременця на Тернопіль (очевидно, це були підрозділи Брестського вузла протиповітряної оборони), встигли подолати якихось 30 км, коли поблизу села Колодне їх оточив батальйон радянської 24-ї танкової бригади, котрий полонив близько 100 польських офіцерів і 1000 солдатів, здобув як трофеї 2 броньовані тягачі, 9 зенітних гармат та 50 автомобілів різних типів (вантажні, легкові, автобуси). Під час роззброєння кілька польських офіцерів намагалися чинити опір. Розпочалася стрілянина, внаслідок якої один червоноармієць був убитий, а двоє офіцерів дістали поранення. Неподалік, у сусідньому селі Доброводи інший батальйон 24-ї танкової бригади роззброїв і захопив в полон ще 9 польських офіцерів і 200 солдатів, у яких, окрім стрілецької зброї, було забрано 2 зенітні гармати, 8 легковиків, 3 автобуси і 2 мотоцикли.

Таким чином, коли 20 вересня радянські війська вступили до Кременця, тут уже давно не було великих частин польської армії, натомість знаходилися розрізнені групи польських військових, прикордонників та поліцейських, які, позбавлені єдиного командування, не могли організовано захищати місто. Більшість вояків була деморалізована та пригнічена трагічними подіями на фронті, блискавичною воєнною поразкою своєю держави. Вони навіть не помишляли про те, щоб чинити збройний опір.

Так, у приміщеннях ліцею розміщувався евакуйований з Кракова загін польських прикордонників чисельністю до 50 вояків під проводом комісара Ю. Кжесінського, квартирмейстера управління Західномалопольського округу пограничної стражі. Поляки без жодного пострілу склали зброю. Протягом кількох днів їх утримували під вартою, після чого звільнили і дозволили роз'їхатися по домівках, забезпечивши кожного необхідною для цього перепусткою. Треба підкреслити, що такі дії радянської влади є абсолютно нетиповими для вересня 1939 р., оскільки вони суперечили основним інструкціям, які вимагали негайно затримувати та арештовувати всіх працівників польських правоохоронних структур, у тому числі й прикордонників.

Зайнявши Кременець, у першу чергу радянські війська роззброїли місцеву поліцію. У цьому їм активно допомагала певна частина міщан, здебільшого єврейської національності, серед яких було чимало членів компартії і просто прихильників комуністичної ідеології. Один із польських стражів порядку, старший постерунковий Я. Жоліняк, у своїх спогадах вказує прізвища деяких колоборантів: Каган, Кляйнер, Гекер, Фрідман, Рач та інші. Після мирного складання зброї більшість кременецьких поліцейських одразу ж відпустили додому (за умови, що вони будуть кожного дня реєструватися в новій владі), затримали тільки дев'ятьох працівників слідчого відділу на чолі з підкомісаром В. Брововським. Крім того, у Кременці роззброїли ще близько 200 немісцевих поліцейських, які під час евакуації прибули сюди з різних районів Західної і Центральної Польщі. Так, серед них була невелика група підполіцейських із головної команди державної поліції на чолі з підпоручиком В. Яворовським. Вона намагалася своїм ходом дістатися до Варшави до румунського кордону, але за браком транспортних засобів була змушена зупинитися на деякий час у Кременці, де й застав її прихід радянських військ.

Окрім прикордонників і поліцейських, 20 вересня в місті було роззброєно і взято в полон кілька сот військовослужбовців Польського війська, які належали до різних частин. Поки що вдалося встановити присутність се-

ред них вояків 54-го вартового батальйону з Тарнова.

Значне угруповання польських військових знаходилося неподалік від Кременця в селі Білокриниця. Тут так само ніхто не помишляв про серйозний організований опір противнику. Вже вказувалося, що в казармах 12-го уланського полку містився польський мобілізаційний пункт. На момент приходу радянських військ у ньому перебували декілька сотень вояків. Один із них, старший вахмістр А. Зембицький, згадував, що вранці до головної брами військового містечка під'їхали три радянські броньовики (один із білим прапором), з яких вийшли кілька командирів. Вони зустрілися з начальником мобілізаційного пункту й зажадали від нього скласти зброю. Порадившись з офіцерами, він прийняв висунуті умови. Протягом кількох годин, що були відпущені для укладення списків особового складу та інвентаризації майна, поляки встигли вивести з ладу зброю та знищити всю таємну документацію. Коли у встановлений час радянський підрозділ вступив на територію казарм, польські вояки вже вишикувалися окремими групами (старші й молодші офіцери, підполіцейські та солдати), склавши всю зброю та боєприпаси на середині

плацу. Відомо, що серед інших у казармах 12-го уланського полку було захоплено в полон особовий склад обозної колони 110-го військового шпиталю, евакуйованого сюди з Радома, окремих вояків 54-го вартового батальйону з Тарнова, кількох підполіцейських і командира прикордонної роти «Малинів» 4-го батальйону КОП «Дедеркали» капітана Л.Тарковського. У радянську неволю тут потрапив також адміністратор місцевої римо-католицької військової парафії старший капелан о. В. Урбан.

На іншому краю села, в будинку рільничо-лісової

Невдовзі після вступу Червоної армії до Кременця тут було створено тимчасове військове управління (на 30 вересня воно вже існувало). Очолив його 1-й секретар Янушпольського райкому КП(б)У О. Кіріянов, членами були представники від НКВС УРСР Коваленко, від місцевої інтелігенції — лікар Е.Лерер, від місцевого «трудового елементу» — робітник М. Бідюк. Нова влада одразу почала репресії проти кременецького істеблішменту. У числі перших радянські спецслужби заарештували повітового

старосту Я. Зауфалла, бургомістра Я. Бопре, депутата сейму і голову місцевої спілки військових осадників С. Венка, міського суддю М. Сенявського, судового виконавця Г. Вавжиняка, чиновників повітового староства Я. Сулковського і Жеппо, а також адміністративно-педагогічний персонал Кременецького ліцею: куратора С. Чарноцького, начальника канцелярії А.Басінського, начальника відділу канцелярії Я. Швача, канцелярського службовця, майора у відставці Л. Краєвського, директора рільничо-лісової школи в Білокриниці Л. елєцького, інспектора лісових угідь ліцею Галкевича, викладачів Ф.Дитриха, М. Оско, М. Гілевського та інших.

Мало кому з тих, що потрапили в сталінські катівні, пощастило вирватися з них. Серед осіб, згаданих у цій статті, живими залишилися староста Я. Зауфалл, депутат сейму С. Венк, начальник кременецького гарнізону, майор Б. Матаревич, майор у відставці Л. Краєвський. Значно більше полонених польських офіцерів, урядовців, чиновників, політиків, громадських діячів були розстріляні або померли в радянських в'язницях і таборах. Так, у Катині, Харкові й Мідному загинули майор Е. Данілло-Гонсевич, капітани І. Гроновський та Л. Радзішевський, старший капелан о. В. Урбан, начальник міського комісаріату поліції, пшошовник В. Овчажак, його підлеглі поліцейські С. Ярош і С. Падаляк, а також працівники кременецької слідчої поліції, старші постерункові В. Островський, Ю. Маршалек та П. Земба. У так званому «українському списку» жертв НКВС УРСР є службовці слідчої

поліції, пшошовник Ю. Огородник, старші постерункові В. Трусовський, Г. Огурек і постерунковий В. Зелінський. В Узбекистані в грудні 1941 р. трагічно обірвалося життя куратора ліцею С. Чартоцького. Також у Радянському Союзі загинули інші працівники цього навчального закладу: А. Басінський, Я.Швач, Л. Белецький (замордований у в'язниці в Тернополі), М. Гілевський, Ф. Дитрих і М. Оско. Цей кременецький мартиролог є далеко неповним...

Таким чином, вересень 1939 р. в історії Кременця був наповнений драматичними подіями, які змінювалися з калейдоскопічною швидкістю і мали доленосне значення як для міста зокрема, так і для західноукраїнських земель у цілому. Сонячного погідного дня 1-го вересня завершилося мирне і спокійне життя його мешканців. Починалися нові часи...

школи, як відомо, містився 505-й військовий шпиталь. Приблизно о 19-й годині 19 вересня на подвір'я закладу прибув радянський лейтенант із кількома червоноармієцями. Він повідомив персонал та пацієнтів, що Червона армія, порозумівшись із польським урядом, прийшла йому на допомогу. Далі він заявив, що через деякий час поляки зможуть самі обрати собі новий демократичний уряд, причому Радянський Союз не буде втручатися в ці справи, а поки що всім треба здати наявну в них зброю. Заскочені такою несподіваною відомістю, польські військові медики опору не чинили, тож роззброєння пройшло без жодного ексцесу. Після складання зброї солдат відпустили по домівках, а офіцерів затримали. За нових господарів 505-й шпиталь продовжував працювати в Білокриниці ще протягом кількох місяців. Сюди звозили поранених з інших польських військових шпиталів, які радянська влада поступово ліквідувала. Солдатів, які вилікувалися, так само відправляли додому, а офіцерів затримували. Вночі з 9 на 10 грудня радянські спецслужби заарештували польських лікарів, підполковника А.Шумського і підполковника К. Польковського та останніх 14 пацієнтів, котрі ще не завершили лікування. Таким чином, 505-й військовий шпиталь остаточно припинив свою роботу.

Загалом, за радянськими документами, у районі Кременця було захоплено в полон 247 польських офіцерів, близько 600 солдат, 128 поліцейських, як трофеї здобуто 12 залізничних вагонів зі снарядами й ручними гранатами.